

Parshat Bo – 5786 (nr. 248)

Samenvatting van de parsja

1e en 2e Aliyot: Moshe en Aharon waarschuwden Farao van tevoren voor de sprinkhaan. Zijn adviseurs smeekten Farao om het verzoek van Moshe in overweging te nemen, dus Farao probeerde met Moshe en Aaron te onderhandelen, dat de kinderen achter moesten blijven. Toen zijn aanbod werd afgewezen, mislukten alle onderhandelingen en joeg Farao Moshe en Aaron weg. De sprinkhaan verzwolg Mitsrajim (Egypte), maar Farao weigerde nog steeds de Joden weg te sturen.

3e Aliya: Drie dagen lang omhulde de duisternis Egypte. Farao zei tegen Moshe dat hij zijn volk kon uitlaten, maar dat hij het vee moest achterlaten. Moshe weigerde en Farao waarschuwde Moshe van tevoren dat hij niet meer naar hem toe mocht komen. In werkelijkheid zou de volgende keer dat ze elkaar zagen, zijn, na de dood van de eerstgeborenen, toen Farao zelf naar Moshe ging .

4e Aliya: Moshe waarschuwde de Egyptenaren van tevoren voor de dood van de eerstgeborenen. In 12:2 beval Hasjem (G-d) Moshe en Aaron met de allereerste Mitsva die aan de natie moest worden gegeven. De allereerste Korban Pesach werd beschreven samen met de Mitsvot van Matsa, Chameets en Pesach .

5e Aliya: De Bné Jisrael kregen de opdracht om de binnenkant van hun deuren te markeren met het bloed van de Korban Pesach .

6e Aliya: De plaag van de dood van de eerstgeborenen liet Mitsrajim in rouw achter. Farao en de Egyptenaren joegen de Joden haastig uit Mitsrajim weg. Ongeveer 600.000 mannen naast vrouwen, kinderen en ouderen (3.000.000 in totaal) en ongeveer 1.000.000 niet-joden (de Erev Rav) verlieten Mitsrajim tijdens de Exodus. Het was het jaar 2448, en de Pasoek zegt dat de Joden al 430 jaar in Mitsrajim waren. (precies 430 jaar na de Brit Been Habetarim – Het Verbond tussen de Helften) . De wetten van de Korban Pesach worden besproken.

7e Aliya: De Parsha eindigt met een overzicht van de wetten van Pesach en met de introductie van de Mitsvot van Petter Chamor – het gebod om alle eerstgeboren mannelijke ezels in te ruilen voor een schaap; Pidjon Habèn – het eerstgeboren mannelijke kind verlossen; en de Mitsva van Tefillin.

Samenvatting van de haftara Jirmiya 46:13

De Haftara van deze week komt uit Jirmiya 46:13. De opkomst van Nevuchadnetsar en Babylon tot wereldheerschappij luidde de vernietiging van Mitsrajim (Egypte) acht eeuwen na de tijd van de Exodus in. Mitsrajim was al eeuwenlang een dominante macht in de regio en zag de ondergang van Israël als een kans om nog grotere macht te verwerven. Israël, bezorgd over haar eigen lot in het licht van de aanval van Babylon, wendde zich tot Egypte voor hulp. Jirmiyahu had in de Haftara van vorige week al voorspeld dat Bavel zijn woede en kracht tegen Egypte zou keren, het land zou veroveren en haar inwoners zou verspreiden. Dit zou Israël dwingen op zichzelf te staan en haar lot te vervullen. Israëls enige optie voor verlossing zou van Hasjem (G-d) moeten komen , en van Hasjem alleen. In de haftara van deze week vervolgt Jirmiyahu zijn profetie over de vernietiging van Mitsrajim. Dit is het voor de hand liggende verband met onze Parsha waarin de trotse en arrogante Farao op zijn knieën wordt gedwongen door de ontzagwekkende hand van Hasjem . Zo ook zou Bavel, optredend als Hasjems agent, Mitsrajim straffen voor haar voortdurende arrogantie en trots.

De Bné Jisrael (Joodse natie) zou rechtstreeks getroffen worden door de vernietiging van Mitsrajim; Ze zijn echter gerustgesteld vermits Hasjem hen uiteindelijk zal verlossen, zolang ze hun geloof en vertrouwen in Hasjem's belofte behouden.

Cheen Ha'am: veracht, medelijden of bewonderd ?

Op 27 januari herdenkt de wereld elk jaar sinds de bevrijding van Auschwitz , International Holocaust Remembrance Day , een dag die door de Verenigde Naties is ingesteld om ervoor te zorgen dat de herinnering aan de Holocaust en zijn slachtoffers wordt bewaard voor en doorgegeven aan toekomstige generaties, en om toekomstige daden van genocide te helpen voorkomen.

In de loop der jaren is de waarde van Holocaustmonumenten en -musea en van de filantropische investeringen daarin mij duidelijker geworden. De gebeurtenis die me het meest raakte, was een bijzonder bezoek aan het US Holocaust Memorial Museum in DC , toen ik een groot deel van de tijd doorbracht met het volgen van een niet-Joodse bezoeker op de tentoonstelling, iemand die niet was opgegroeid met de Holocaust zoals ik . Ik zag hoe haar afschuw uitgroeide tot hoorbaar snikken toen ze zag wat mensen andere mensen aandeden. Ik weet niet hoeveel Joden deze bezoeker kende, en ik denk niet dat het een bijzondere zorg of bewondering voor de Joden was die haar ontroerde. Het was de simpele afschuw van het zien van het kwaad waartoe mensen in staat zijn. Hoe is de mensheid naar die diepten afgedaald om andere mensen te vernietigen en te martelen? Haar eigen gevoel voor menselijkheid en ethische correctheid waren oprecht en diep geschokt door niet alleen de vernietiging van de slachtoffers van de Holocaust te zien, maar ook door de morele zelfvernietiging van de rest van de mensheid, zowel de daders als de toeschouwers.

Holocaustgedenktekens en -herdenkingen die dat soort reflectie en dat soort ethische correctheid aanmoedigen, hebben enige waarde en kunnen een rol spelen bij het motiveren van anderen om toekomstige verschrikkingen te voorkomen. En hoewel er weinig is dat we met vertrouwen kunnen verwachten van sympathiserende bondgenoten na het zien van de gruwelijke reactie van de wereld op de verschrikkingen van 7 oktober, is de steun die we hebben gezien afkomstig van degenen die met afschuw hebben gereageerd op zowel de gebeurtenissen van die dag als op de golf van haat en antisemitisme die volgde .

Klal Jisrael moet echter naar veel meer streven dan bescherming die wordt geboden door de humanitaire impulsen van anderen. De kern van onze missie is dat we een "goy gadol" zijn, een natie die echt groot is, bewonderd om onze relatie met G-d, zoals gezien zowel in onze wijsheid als in onze g-ddelijk geleide bestemming (zie Beresjiet 12:2 en Devarim 4:7-8).

De Talmoed (Avodah Zara 65a) vertelt het verhaal van de wijze Rava die diepe indruk maakte op een Romeinse hoogwaardigheidsbekleder die bekend staat als Bar Sheishach . Toen ze afscheid van elkaar namen, verklaarde Bar Sheishach : "Het oog dat ernaar verlangt het ongeluk van uw volk te zien , moet barsten", waarop Rava "Amen" antwoordde. Uiteindelijk, zo merkt de Talmoed op, barstte Bar Sheishach's eigen oog open ! Het is duidelijk dat de ingewanden van Bar Sheishach niet vrij waren van antisemitisme . Niettemin bracht zijn bewondering voor Rava hem ertoe in te zien dat het succes en het welzijn van de Joden een zeer goede zaak was .

Dit idee wordt in belangrijke mate naar voren gebracht in onze eigen parasja . Wanneer de Egyptenaren uiteindelijk op het punt staan toe te geven en de Joden te laten vertrekken, merkt de Tora (Shemot 11:3) op: "Hasjem schonk het volk gunst in de ogen van de Egyptenaren . Ook Mosjé stond in hoog aanzien in het land Egypte, zowel bij Farao's functionarissen als bij het volk." Ramban merkt op dat in plaats van wrok te voelen jegens de Joden voor alle plagen die ze hadden geleden, de Egyptenaren in plaats daarvan erkenden hoe slecht ze zelf waren geweest en ontwikkelden een groeiende liefde en waardering voor de Joden en hun waardigheid in de ogen van G-d . Dit gevoel was nog meer het geval voor Mosjé, ondanks zijn leidende rol in het brengen van de plagen over hen .

Dat is verlossing. Voor het Joodse volk is het onvoldoende dat de naties ineensstorten of ineenkrimpen voor onze wonderbaarlijke of militaire machten, dat ze ons goed behandelen voor

hun eigenbelang, of dat ze genade hebben uit een humanitaire impuls. Om werkelijk de verlossing te ontmoeten, moeten we de oprechte bewondering van de wereld waard zijn .

Er is geen museum of dag die dat zal creëren. Dat is onze taak als volk , elke dag opnieuw .
(R.Moshe Hauer z"l)

Wat hebben ze gedaan om dat te verdienen?

Er zijn vragen die mensen stellen als ze grote teleurstelling hebben ervaren. Een van die vragen, een theologische, is: "Wat heb ik gedaan om dit te verdienen? Welke zonde heb ik begaan die zo'n pijnlijke straf rechtvaardigt?"

In situaties waarin dergelijke vragen worden gesteld als reactie op werkelijk tragische omstandigheden, zijn ze behoorlijk aangrijpend, zelfs hartverscheurend. "Wat heb ik gedaan om zo'n straf te verdienen? Ben ik geen goed mens geweest? Waarom heeft G-d mij dit aangedaan?"

Er is een parallelle reeks vragen die kunnen worden gesteld als reactie op gelukkige gebeurtenissen zoals geweldige professionele prestaties , succesvol herstel van ziekte en familiefeesten. Zulke vragen zijn onder meer: "Wat heb ik gedaan om zo'n succes te verdienen? Waarom word ik zo geweldig beloond ? Hoe kan ik G-d danken voor zulke zegeningen ?"

Maar die vragen worden zelden gesteld.

Terwijl we de recente, huidige en komende wekelijkse Tora-gedeelten lezen, kan de bedachtzame student niet anders dan beide reeksen vragen stellen. Ten eerste: "Wat hebben de kinderen van Israël gedaan om de zware straf van eeuwenlange slavernij te verdienen ? Welke afschuwelijke zonden hebben G-d's toorn aangewakkerd en tot zulk wreed lijden geleid ?"

En ten tweede, misschien nog raadselachtiger, zijn de parallelle vragen: "Wat deden de tot slaaf gemaakte mensen om ervoor te zorgen dat G-d hen eindelijk herinnerde? Wat heeft hen, na jaren van ondraaglijke slavernij, uiteindelijk hun glorieuze vrijheid opgeleverd ?"

Velen hebben deze vragen gesteld, en sommigen hebben geen ander antwoord gevonden dan zich neer te leggen bij de ondoorgrondelijke plannen van de Almachtige , die, lang voor de ballingschap in Egypte, Avraham beloofde dat zijn nakomelingen tijd zouden doorbrengen als vreemdelingen in een land dat niet van hen was, en slavernij en marteling zouden ondergaan, maar uiteindelijk herinnerd en verlost zouden worden .

In zijn uitstekende overzicht van de werken van de grote traditionele Tora-commentaren, Binah B'Mikra , onderzoekt Rabbi Issachar Jacobson verschillende benaderingen van de tweede reeks vragen, allemaal gericht op het beschrijven van de transformaties van de tot slaaf gemaakte mensen die hen hun uiteindelijke verlossing opleverden .

Ik zal deze column beperken tot één van deze benaderingen zoals gepresenteerd door Rabbi Jacobson in zijn overzicht van Parashat Bo van deze week (Shemot 10:1-13:16).

Het is in de parasja van deze week dat we lezen over Korban Pesach , het offer van het paaslam en de consumptie van het vlees ervan in de context van een feestelijke maaltijd , gevierd door groepen familie en burens, en onderworpen aan verschillende regels en voorschriften . Dit was de Pesach Mitsrajim, het Pesach-ritueel dat eens in de geschiedenis werd gevolgd door de nog tot slaaf gemaakte kinderen van Israël .

Het is ook de voorloper van de Pesach Dorot, het Pesach-ritueel voor alle toekomstige Joodse generaties , dat we vandaag de dag kennen als de Pesach Seder .

De details van het gebod om het paaslam te bereiden zijn talrijk, maar één veelzeggende zin beschrijft de eerste stap van het proces met de woorden : " Trek eruit (משו) en neem voor uzelf schapen voor uw gezinnen." (Shemot 12:21)

De Mechilta, een midrasj halacha, begrijpt het woord משו als "trek jezelf eruit, maak jezelf los" uit alle culturele omgeving waarin je gevangen hebt gezeten. Dus: "Rabbi Jossi van Galilea vertaalt: Maak jezelf los van afgoderij en hecht u aan de geboden van de Heer."

Waren de Hebreeuwse slaven inderdaad afgodenaanbidders ? Nergens in de Bijbelse selecties die we hebben gelezen, is er enig bewijs dat dit waar was. Maar hier is de passage in het boek Jechezkeel , die dit dwalende gedrag van de kant van de hulpeloze slaven ondersteunt .

"Op die dag strekte Ik (Hashem) Mijn hand naar hen uit om hen te bevrijden van Egypte naar het land dat Ik voor hen heb onderzocht , een land dat overvloedig is van melk en honing , het kostbaarste van alle landen. Ik zei tot hen: Laat een ieder van jullie de gruwelen die jullie aanschouwen terzijde werpen en verontreinig je niet met de afgoden van Egypte. Ik ben de Heer, uw G-d ! Maar je verzette je tegen me en luisterde niet naar me. Jij hebt noch jouw zichtbare gruwelen, noch de Egyptische afgoden verworpen, zodat Ik overwoog Mijn toorn en Mijn woede over hen uit te storten , maar om Mijn Naam te bewaren, opdat deze niet ontheiligd zou worden in de ogen van de natiën onder wie zij woonden, dat Ik Mijzelf aan hen openbaarde, hen verlost uit het land Egypte en hen naar de woestijn leidde." (Jechezkeel 20:6-10, vrije vertaling)

Voortbordurend op dit vers, ontwikkelt Rabbi Jakov Zvi Mecklenberg, Rav van Nikkelsburg in de negentiende eeuw en auteur van HaKtav V'HaKabbalah, de benadering die afgodenaanbidding en deelname aan de decadente cultuur van het oude Egypte de schuld geeft van de duur en omvang van slavernij .

De auteur van HaKtav V'HaKabbalah gaat verder met het introduceren van het concept van tesjoeva , het verlaten van de zondige en het terugkeren naar de wegen van de Almachtige . De uitdrukking mishchu ukechu is nu de belichaming van de processen van berouw en verzoening : "Maak je los en hecht je aan!" Verlaat je verleden, laat je vorige levensstijlen achter je en maak verbinding via de Korban Pesach , het Pesach-ritueel dat zo doordrenkt is van symboliek; hecht u aan uw Vader in de hemel en aan alle anderen die zich aan Hem hechten.

Rabbi Mecklenberg benadrukt de risico's die onthechting met zich meebracht voor de wanhopige slaven. Het verzamelen van schapen en geiten voor de korban betekende openlijk verzet tegen de omringende cultuur van afgodenaanbidding , die dit soort dieren als zijn godheid beschouwde.

Onthechting van de cultuur in het algemeen wordt door de voorstanders van die cultuur doorgaans veroordeeld als verraad . De risico's van tesjoeva zijn vaak overweldigend en de behoefte aan moed is oppermachtig .

Dus, naast de lessen van onthechting en gehechtheid, is intrinsiek aan het feest van Pesach en al zijn bijbehorende praktijken en festiviteiten de behoefte aan kracht . Echte moed staat voorop. "Geen winst zonder pijn" wordt een toepasselijk motto voor Pesach voor ons allemaal , en een uitdaging voor onze natuurlijke terughoudendheid om ons los te maken van eerdere gewoonten . Even uitdagend is de gehechtheid aan een eerdere reeks praktijken die we ten onrechte hebben verlaten en waarnaar we met hernieuwde toewijding moeten terugkeren, of aan een reeks nieuwe praktijken die we moeten proberen te leren en te integreren in ons religieuze repertoire.

De centrale rol van heldendom in het tesjoeva-proces , wordt vaak niet erkend . Om die grote vergissing te corrigeren, moeten we leren om degenen in onze gemeenschap te bewonderen die zich heldhaftig hebben losgemaakt van delen van hun verleden en zich hebben gehecht aan Tora en mitsvot . Bovendien moet ieder van ons, ongeacht onze religieuze achtergrond, de heldhaftige vermogens verzamelen die diep in ons liggen, maar die we allemaal bezitten, terwijl we proberen

onzelf te bevrijden van de wegen van Mitsrajim en ons te hechten aan de manieren van Jerushalajim. (R. Zvi Hersch Weinreb)

De noodzaak van het stellen van vragen

Het is geen toeval dat Parshat Bo, het gedeelte dat zich bezighoudt met de culminerende plagen en de Exodus, zich drie keer richt op het onderwerp kinderen en de plicht van ouders om hen op te voeden.

Als Joden, geloven we dat je een leger nodig hebt om een land te verdedigen, maar om een beschaving te verdedigen heb je onderwijs nodig. Vrijheid gaat verloren als het als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Tenzij ouders hun herinneringen en idealen doorgeven aan de volgende generatie – het verhaal van hoe ze hun vrijheid wonnen en de gevechten die ze onderweg moesten leveren – hapert de lange reis en raken we de weg kwijt.

Wat echter fascinerend is, is de manier waarop de Tora benadrukt dat kinderen vragen moeten stellen. Twee van de drie passages in onze parasja spreken hierover:

1. Als je kinderen je vragen: 'Wat betekent deze ceremonie voor jou? Zeg dan tegen hen: "Het is het Pesach-offer aan Hashem, Die de huizen van de Israëlieten in Egypte voorbijging en onze huizen spaarde toen Hij de Egyptenaren sloeg." (Shemot. 12:26-27)

2. In de komende dagen, wanneer je kind je vraagt: 'Wat betekent dit? Zeg tegen hem: 'Met een sterke hand heeft de Hashem ons uit Egypte geleid, uit het land van slavernij. (Shemot. 13:14)

Er is nog een passage verderop in de Tora die ook spreekt over een vraag die door een kind gesteld wordt:

3. Als uw kind u in de toekomst vraagt: "Wat is de betekenis van de bepalingen, verordeningen en wetten die Hashem, onze G-d, u heeft geboden?", zeg hem dan: "Wij waren slaven van Farao in Egypte, maar Hashem heeft ons met een sterke hand uit Egypte geleid. (Devarim 6:20-21)

De andere passage in de parasja van vandaag, de enige die geen vraag noemt, is:

4. Zeg op die dag tegen je kind: 'Ik doe dit vanwege wat Hashem voor mij heeft gedaan toen ik uit Egypte kwam.' (Shemot. 13:8)

Deze vier passages zijn beroemd geworden vanwege hun verschijning in de Haggada van Pesach. Het zijn de vier kinderen: de een wijs, de ander slecht of opstandig, de ander eenvoudig en 'iemand die niet weet hoe hij moet vragen'. Door ze samen te lezen, kwamen de wijzen tot de conclusie dat (1) kinderen vragen moeten stellen, [2] het Pesach-verhaal moet worden geconstrueerd als antwoord op, en te beginnen met, vragen die door een kind gesteld worden, [3] het is de plicht van een ouder om zijn of haar kinderen aan te moedigen vragen te stellen, en het kind dat nog niet weet hoe het moet vragen, moet worden geleerd om te vragen.

Hier is helemaal niets natuurlijk aan. Integendeel, het druist dramatisch in tegen de stroom van de geschiedenis. De meeste traditionele culturen zien het als de taak van een ouder of leraar om te instrueren, te begeleiden of te bevelen. De taak van het kind is om te gehoorzamen.

"Kinderen moeten gezien worden, niet gehoord", luidt het oude Engelse spreekwoord. "Kinderen, wees in alles gehoorzaam aan uw ouders, want dit is de Heer welgevallig", zegt een beroemde christelijke tekst. Socrates, die zijn leven lang mensen leerde vragen te stellen, werd door de burgers van Athene veroordeeld voor het corrumperen van de jeugd.

In het jodendom is het tegenovergestelde het geval. Het is een religieuze plicht om onze kinderen te leren vragen te stellen. Dat is hoe ze groeien.

Het jodendom is het zeldzaamste fenomeen: een geloof dat gebaseerd is op het stellen van vragen, soms diepe en moeilijke vragen, die de fundamenteën van het geloof zelf lijken te doen schudden. "Zal de Rechter van de gehele aarde geen recht doen?" vroeg Avraham. "Waarom, Heer, waarom hebt U moeilijkheden over dit volk gebracht?" vroeg Moshe. "Waarom gaat het de weg van de goddelozen voorspoedig? Waarom leven alle ongelovigen op hun gemak?", vroeg Jeremia. Het boek Job (Ijov) is grotendeels opgebouwd uit vragen, en G-d's antwoord bestaat uit

vier hoofdstukken met nog diepere vragen: "Waar was je toen ik de aarde grondvestte? ... Kun je Leviatan met een haak vangen? ... Zal het een overeenkomst met u sluiten en u het als uw slaaf voor het leven laten nemen?"

In een jeshiva is de hoogste onderscheiding, het stellen van een goede vraag: Du fregst a gutte kashe. Rabbi Avraham Twersky, een diepgelovige psychiater, vertelt hoe zijn leraar, toen hij jong was, het leuk vond om zijn argumenten aan te vechten. In zijn gebroken Engels zei hij: "Je hebt gelijk! Je hebt 100 procent gelijk! Nu laat ik je zien waar je ongelijk hebt."

Het Jodendom is geen religie van blinde gehoorzaamheid. Inderdaad, verbazingwekkend genoeg is er in een religie van 613 geboden, geen Hebreeuws woord dat "gehoorzamen" betekent. Toen het Hebreeuws in de negentiende eeuw nieuw leven werd ingeblazen als een levende taal, en er behoefte was aan een werkwoord 'dat gehoorzamen' betekent, moest het worden geleend van het Aramees: le-tsayeet. In plaats van een woord dat "gehoorzamen" betekent, gebruikt de Tora het werkwoord shema, onvertaalbaar in het Nederlands omdat het betekent (1) luisteren, (2) horen, (3) begrijpen, (4) internaliseren en (5) reageren. In de structuur van het Hebreeuwse bewustzijn is het idee geschreven dat het onze hoogste plicht is om te proberen de wil van G-d te begrijpen, niet alleen om blindelings te gehoorzamen.

We geloven dat intelligentie, G-d's grootste geschenk aan de mensheid is. Rashi begrijpt de zinsnede dat G-d de mens maakte "naar Zijn beeld, naar Zijn gelijkenis", als dat G-d ons het vermogen gaf "om te begrijpen en te onderscheiden". Het allereerste van onze verzoeken in de doordeweekse Amida, is voor "kennis, begrip en onderscheidingsvermogen". Een van de meest adembenemend gedurfde instellingen van de rabbijnen was het uitspreken van een zegen bij het zien van een grote niet-Joodse geleerde. Ze zagen niet alleen wijsheid in andere culturen dan die van henzelf, ze dankten G-d ervoor. Hoe ver is dit verwijderd van de bekrompenheid die religies in het verleden en het heden zo vaak heeft vernederd en verminderd.

Maar veel heeft ook te maken met hoe men studeert en hoe we onze kinderen onderwijzen. De Tora geeft dit aan op het krachtigste en meest aangrijpende moment in de Joodse geschiedenis: net op het moment dat de Israëlieten op het punt staan Egypte te verlaten en hun leven te beginnen als een vrij volk onder de soevereiniteit van G-d. Geef de herinnering aan dit moment door aan je kinderen, zegt Moshe. Maar doe dat niet op een autoritaire manier. Moedig uw kinderen aan om te vragen, vragen te stellen, te onderzoeken, te analyseren, te verkennen. Vrijheid betekent vrijheid van de geest, niet alleen van het lichaam. Degenen die vertrouwen hebben in hun geloof, hoeven niet bang te zijn. Alleen degenen die geen vertrouwen hebben, die geheime en onderdrukte twijfels hebben, zijn bang.

Het enige essentiële is echter om dit te weten en aan onze kinderen te leren, dat niet elke vraag een antwoord heeft dat we onmiddellijk kunnen begrijpen. Er zijn ideeën die we alleen volledig zullen begrijpen door leeftijd en ervaring, andere die grote intellectuele voorbereiding vergen, weer andere die ons collectieve begrip in dit stadium van de menselijke zoektocht te boven gaan.

Door zijn kinderen te leren vragen en blijven vragen, eerde het jodendom wat Rambam het 'actieve intellect' noemde en zag het als een geschenk van G-d. Geen enkel geloof heeft de menselijke intelligentie meer geëerd. (R. Jonathan Sacks z"l)

Shabat Shalom

Voor suggesties en commentaar: mobi166@hotmail.com

Gelieve dit blaadje (deze link) ook door te sturen aan vrienden en kennissen.

(en je bronnen zullen zich naar het buitenland verspreiden) (משלי ה:טז) (ויפוצו מעינותיך חוצה)

לע"נ ר' יששכר דב בן ר' מנחם מנס ולע"נ מרת פרומה בת ר' צבי אריה